

ALTERNATİF TURİZM OLANAKLARIMIZ

Alternative Tourism Possibilities

İsmet Akova*

Abstract

It can be said that the tourism types entered into the tourism sector in 1980's and as alternatives to "Classical Tourism" understanding, are the arwork of a different idea and approach. While our country is directing to the mass tourism in recently years, on the other hand it is trying to adopt to the demands for unique tours seen in the world tourism.

Our country has very wide alternative tourism potential other than the classical tourism type formed by traditional triangle of "sea-sand-sun". The options formed by flora and fauna possibilities, natural life, caves, mountain and plateaus, natural formings having visual richness, national parks, stream and hot springs may cause the enlargement of touristical product range. Therefore, while our unique tour market is growing, or the other hand the tourism season may extend and the employment in the sector spread through the year.

Giriş

Herhangi bir kişiyi turizm faaliyetleri içine çekebilmek, onu seyahat etmeye özendirilemek doğal, kültürel, sanatsal ve teknolojik olanakların organize bir şekilde harekete geçirilmesiyle mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmek için turistik bölge olmaya aday yörenin öncelikle doğal ve beşeri turistik çekiciliklerinin önce saptanması daha sonra da bu kaynakların turizm amaçlı nasıl değerlendirilebileceğinin ortaya konması gereklidir.

Ancak dünya turizm pazarlarında son yıllarda gözlenen bir eğilim de bu klasik turizm anlayışının dışında insanların tatillerini doğa ile iç-içe geçirme isteklerinin hızla artmış olduğudur. Bu talebin karşılanmasında ülkenin doğal bitki örtüsü, yabani hayvan varlığı, akarsu, gölleri ve jeolojik yapısından kaynaklanan görsel zenginlikleri gibi olanaklarının devreye sokulmasıyla mümkün olacaktır. İşte bu noktada ülkemizin sahip olduğu potansiyel, turizm sektöründe koruma-kullanma prensibi içinde değerlendirildiğinde önemli avantajlar elde edilmesine neden olabilir.

Turizm sektöründe değerlendirilebilecek doğal kaynaklar arasında "Su" faktörüne bağlı olarak akarsularda rafting uygulamaları, şifalı sular aracılığı ile sağlık

* Yrd. Doç. Dr. İsmet Akova, Coğrafya Bölümü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalında öğretim üyesidir.

turizmi, yine suyun neden olduğu ve doğa harikası olarak nitelendirilen "Pamukkale" gibi görsel zenginliği olan tabiat olayları, akarsuların denize kavuştukları noktalarda meydana gelen deiftalar veya kıyılardaki lagün gölleri ile sığ göller ornitolojik açıdan çok önemli alanlar olarak karşımıza çıkarken, litolojik özelliklere bağlı olarak meydana gelen mağaralar, mağara turizmi, yine kayaç yapısına bağlı olarak oluşan ve "Doğa Harikası" olarak kabul edilen peribacaları, doğal, tarihi ve kültürel zenginliklerin bulunmasına bağlı olarak tesis edilen milli parklar, doğal bitki örtüsündeki yaban hayatının neden olduğu av turizmi, dağlık alanların turizme sunduğu olanaklardan yaylalar ile kış sporları ve kayak merkezleri, termal turizme konu olan şifalı sular dışında yine sağlık turizmi kapsamında değerlendirilebilecek olan plajlar, deniz suyu, iklim özellikleri ve mağara içindeki hava şartları gibi potansiyelden ülkemiz henüz gereğince yararlanamamaktadır.

Ancak bütün bu potansiyelin turizm amaçlı değerlendirilebilmesi alt ve üst yapı tesislerince desteklenmesiyle mümkün olabilir. Kara, deniz, hava ve demiryolu ulaşımının sağlanması, haberleşme imkanının oluşturulması, ihtiyaç duyulan yasa ve yönetmeliklerin çıkartılması, konaklama, rekreasyon ve eğlence imkanlarının varlığı ölçüsünde bu turizm şekillerinin öneminin artması beklenir.

Günümüzde Türkiye'nin uyguladığı turizm şekli de doğal potansiyele bağlı olarak ortaya çıkmış olan deniz-kum-güneş üçlüsüne dayanır. Bu tarz turizmde, tarihten günümüze kadar ulaşılmış arkeolojik eserlerin de değerlendirildiği görülür. Ancak 1980'li yılların başından itibaren tatillerini daha farklı ortamlarda geçirmek isteyen turist tipinin ortaya çıkması ve bu talebi karşılayabilme olanaklarına sahip olan ülkemizin, turizm sektöründen daha fazla yararlanabilmesi imkan dahilindedir. Böylece ülkemiz bir yandan turist sayısını artırırken, bunun doğal sonucu olarak turizm gelirlerini fazlalaştırarak, diğer yandan turizm mevsiminin uzamasını, dolayısıyla turistik tesislerin daha verimli kullanılmasını sağladığı gibi genellikle geçici personelin önemli oranda kullanıldığı sektörde, istihdamın devamlılığının sağlanması yolunda önemli bir aşama kaydetmiş olacaktır.

Birbirinden değişik mekanlara günlük sıkıntılardan uzak, doğal, kültürel ve tarihi varlıklar içinde, temiz bir ortamda tatillerini geçirmek isteyen turistlerin yakın yıllardaki tercih alanları olarak karşımıza çıkan bozulmamış doğal ortamlarda tatillerini geçirme isteği sonucu önemli bir turizm potansiyeli olarak karşımıza dağlar çıkmaktadır.

Ülkemiz yüzölçümünün yarısından fazlası başlıcalarını Bey dağları, Bolkar Dağları, Aladağlar, Munzur Dağları, Cilo ve Sat Dağları ile Kaçkar Dağlarının oluşturduğu ve yüksekliği 1500 ila 3 000 metreler arasında değişen dağlarla kaplıdır. Ayrıca Nemrut, Süphan, Ağrı, Erciyas ve Hasandağı gibi volkanik dağların varlığı da ülkemizin dağ potansiyelini arttırmakta ve dağlık alanlardan turizm amacıyla yararlanmayı adeta zorunlu kılmaktadır.

Örneğin Kaçkar dağı ve silsilesinin dünyanın korunması gereken en önemli 200 ekolojik bölgesinden biri olarak ilan edilmesinin nedeni, sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlik nedeniyledir. Ayrıca Kaçkar dağı Doğu Karadeniz Bölgesinin doğal, yaşlı ormanları ve biyolojik çeşitliliğin son derece fazla olduğu bir saha olması nedeniyle de "Milli Park" statüsünde koruma altına alınmıştır.

Dağlık sahaların turistik çekim unsuru olarak karşımıza çıkmasını hazırlayan sebeplerin başında da öncelikle kış sporları ve kayak merkezi olarak önem taşımalarının yanı sıra sahip oldukları yaylalar nedeniyle yayla turizmine olanak tanınmaları ve dağ ikliminin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini de gözardı etmemek gerekir.

Dağlık alanlardaki iklimin, insan sağlığı üzerinde yapıcı etkisinin bulunmasını şöyle açıklamak mümkündür. Bilindiği gibi deniz seviyesinden uzaklaştıkça hava basıncı, yoğunluğu, bağıl nem oranı ve oksijen azaldığından güneş ışınları daha etkili olur. Buna göre deniz seviyesinden itibaren her 1000 m yükselindiğinde ultraviyole ışınları %15 oranında artar; bu olay ise havada ozon oluşumunu hızlandırır. Ozon ise havadaki kirleticileri indirgeyerek, havanın doğal bir şekilde temizlenmesine neden olur. Böylece, dağlık alanların havası sürekli olarak temiz kalırken, dağların ormanlarla kaplı olması durumunda rüzgarların etkisi azalır, sıcaklık oynamaları en aza iner ve havadaki nem oranı oldukça stabil bir karakter kazanır. Bunların dışında iğne yapraklı ağaçların salgıladığı koku, sinir sistemi üzerinde olumlu bir etki yaratır.

Dağlık alanlardaki yaylalara ülkemizde yüzyıllardır ekonomik kaygılarla çıkılırken, insanlar bir taraftan da farkında olmadan dağlık alanlardaki uygun iklim şartlarından yararlanmış olurlar. Ülkemizin hemen hemen her bölgesinde geleneksel olarak sürdürülen yaylaya çıkma hareketi, günümüzde kısmen de olsa fonksiyonel değişikliğe uğrayarak devam etmektedir. Yaylalara yüklenen yeni fonksiyon ise "Turizm"dir. Ülkemizin Karadeniz, Akdeniz ve Ege bölgelerinde bu dönüşüm çarpıcı bir şekilde izlenebilir. Özellikle Akdeniz iklim tipinde yaz mevsiminde yaşanan bunaltıcı sıcaklıklardan kurtulmak için yaylalar, ideal ortamlar olarak karşımıza çıkar. Örneğin Hatay'daki Erzincan ve Belen yaylaları, Osmaniye'deki Zorkun yaylaları, Adana'daki Tufanbeyli, Saimbeyli, Börücek ve Tekir yaylaları Mersin'deki Gözne, Soğucak ve Abanoz yaylaları, Antalya'nın Saklıkent, Sülek, Dereköy ve Ördübek yaylaları, Muğla'nın Kuyucak, Gökçukuru ve Yerküpe yaylaları ilk akla gelen örnekler olurken, benzer olayı Karadeniz Bölgesinde özellikle de Doğu Karadeniz Bölümünde görmek mümkündür. Rize'deki Anzer, Yukarı Kavran, Ayder yaylaları, Artvin'deki Kaçkar, Kafkasor yaylaları, Gümüşhane'deki Zigana yaylaları, Trabzon'daki Maçka ve Fındıklı yaylaları, Giresun'daki Kümbet ve Bektaş yaylaları, Ordu'daki Çambaşı yaylaı belli başlı örnekler olarak karşımıza çıkar.

Yöre halklarının geleneksel olarak hayatlarını sürdürebilmek için çıktıkları bu yaylaların hemen hepsi yayla turizmi kapsamında değer kazanmakta ve bu tür turizmin geçtiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek yerli gerek yabancı turistlerin ilgi odağı haline gelen yayla turizmi, turizm sektörünün yeni bir kolu olması nedeniyle bütün sorunlarını aşmış ve gelen turistlere en iyiyi verebilmiş değildir. Ancak bu turizm faaliyetine katılan turistler zaten öncelikle bozulmamış doğal bir ortamda bulunmayı arzu ettiklerinden aradıklarını kolayca bulmakta, ayrıntı gibi gözüktüğü halde, sektörün gelişmesi için gerekli olan bazı unsurlar ise göze batmamaktadır.

Tatillerini bozulmamış doğal ortamlar içinde geçirmeyi tercih edenlerin katıldığı bu turizm şeklinde çevre en önemli faktör olarak karşımıza çıkar. Turistler gezi programlarını hazırlarken, oldukça bağımsızdırlar ve gidecekleri yerlerde konfor ve lüks değil, temiz bir çevre ve bu çevrede yaşayan yerli halk ile temas edebilme olanaklarının varlığına dikkat ederler. Buna bağlı olarak yayla turizmi faaliyetine katılan bu turistler

yapay güzelliklerden çok, doğal zenginliklere önem verdiklerinden dinlenme turizmine katılan turist tipinden farklı bir karakter gösterirler.

Bir ülkenin turizmdeki zenginliğini meydana getiren bu durum, o ülkeye turizm pazarından elde edecekleri pazar payının da artmasına olanak sağlamış olur.

Dünya turizm piyasasından daha fazla pay alabilmek yolunda değerlendirilebilecek önemli bir potansiyel da dağlardır. Dağlık alanların turizm sektörüne kazandırdığı önemli bir diğer turizm şekli de "Kış Turizmi" olarak karşımıza çıkar.

Ülkemizin turizm karakterinde kıyı turizminin egemenliği son derece açıktır ve turizm sezonunun yaz mevsimiyle birlikte kapanmasının nedenidir. Turizm sezonunun uzatılabilmesi, hatta yıl boyunca devamının sağlanabilmesi gayesiyle kış turizmi değerlendirilmesi gereken önemli bir potansiyel olarak karşımıza çıkar. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, uygulanan bugünkü şekliyle, kış turizmi merkezlerimizin gerek nitelik, gerekse nicelik olarak dünya pazarlarından turist çekebilme şansının çok az olduğu söylenebilir. Ancak sahip bulunulan kapasite bu olanakların gelecekte daha iyi değerlendirilmesiyle, günümüzdeki bu tablonun değişebileceğini de ortaya koymaktadır.

Ülkemizde kış turizm merkezleri olarak başta Bursa-Uludağ; Bolu-Koroğlu dağları; Erzurum-Palandöken; Kayseri-Erciyes; Antalya-Beydağları; Kars-Sarıkamış; Ankara- Elmadağ ve Kastamonu-Ilgaz dağı karşımıza çıkarırken, kış turizminde değerlendirilebilecek olanaklarımız daha fazladır. Örneğin Isparta Davraz dağı, Alanya'da Akdağ, Bayburt'da Kop dağı, Gümüşhane'de Zigana dağı kış sporları merkezi olma yolunda üzerinde çalışılan bölgeler arasındadır. Alternatif alanların çoğaltılması bir taraftan mümkün, diğer taraftan da zorunludur. Bu sayede yaz mevsimine sıkışmış bulunan turizm sezonunun yıl boyunca devamı sağlanmış olur. Ayrıca kış turizminin yapıldığı merkezlerin yaz mevsiminde de dağ turizmi için değerlendirilebilecek olması, bu tesislerin de yıl boyunca faaliyetlerini sürdürmesine olanak tanır ki, bu da ülke turizmi için göz ardı edilmeyecek bir avantajdır. Örneğin Antalya'nın Beydağları, Isparta'nın Dedegöl dağları, Aksaray Hasandağı, Niğde'de Bolkar dağları ve Aladağlar, Hakkari'de Cilo ve Sat dağları, Rize'nin Kaçkar dağları, Alanya-Akdağ ve Ağrı dağı dağ sporları için de son derece uygun sahalardır.

Kış turizmi dendiğinde ilk akla gelen kayak sporudur. Ancak kayak yapmanın ilk koşulu da kar yağışının bulunması ve karın yerde kalma süresinin en az 120 gün olması ve kayak sporunun her türünün (Alp disiplini, Kuzey disiplini gibi) yapılabilmesine imkan tanınması ve her yaş ile her düzeydeki (başlangıç, orta, ileri) kayakçının kayabileceği uygun eğimli pistlerin bulunmasıdır. Yukarıda adı geçen merkezlerin her birinde bu temel koşullar fazlasıyla mevcuttur. Diğer taraftan bu tesislerin yaz ayları boyunca da gezi ve dinlenme amaçlı değerlendirilebilmeleri zorunludur. Özellikle büyük kent merkezlerine yakın kış merkezleri, gerek gününbirlik gerekse hafta sonlarında kent insanlarının dinlenmesine imkan tanır.

Avrupa'da turizm sektörünün önde gelen ülkelerinden olan İtalya, Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi ülkelerin turizm gelirlerinin önemli bir kısmını kış turizminden elde ettikleri kazançlar oluşturmaktadır.

Turizm sezonunun kış aylarına yayılmasını sağlayabilecek diğer bir turizm şekli olarak da av turizminden söz etmek mümkündür. Yeryüzüne çıktığı ilk günden beri

temel ihtiyacı olan beslenme gereksinimine cevap verebilmek için avlanmak zorunda olan insanoğlu bu karakterini günümüze kadar taşımıştır. Önceleri tamamen beslenme kaygısıyla avlanan hayvanlar, daha sonraları eğlence ve spor gayesiyle avlanmıştır. Yeryüzündeki pek çok kral ve padişahın günümüze kadar gelen "Av Köşkleri" bunun en somut örnekleridir.

Avlanma tutkusunun tatmini için zorunlu olarak yapılan yolculuk, konaklama ve avlanma bedeli olarak yapılan harcamalar av turizminin ekonomik boyutunu meydana getirirken, ülkelerin av turizmi politikalarını oluşturmalarına neden olmaktadır. Ancak bu turizm şekline söz edebilmek "av" hayvanlarının varlığına bağlı olduğundan, avlanacak hayvanların, doğal dengenin bozulmayacağı sayıya ulaştıktan sonra avlanmaları ve sayılarının sürekli olarak kontrol altında tutulması özel önem taşımaktadır. Av turizminde devamlılığın sağlanabilmesi için av hayvanlarının mevcudiyetini sağlayıcı koruma, bakım ve çoğalmalarını engelleyecek zararlılarla mücadele için gerekli önlemler alındıktan sonra önceden belirlenmiş avlaklarda bulunan hayvanların yıllık artan miktarlarının avlanmasına izin verilmelidir.

Av turizmi sezonu avlanacak hayvan türlerine göre değişmekle birlikte Ağustos ayından sonra başlamakta ve mart ayına kadar devam etmektedir. Bu takvim ise klasik tatil turizminin kesintiye uğradığı zaman dilimine isabet ettiğinden turizm sezonunun uzamasına neden olmaktadır.

Av turizmine katılanlar bazı hallerde deniz turizminin, bazı durumlarda da kış ve dağ turizmi tesislerinde konaklayabileceklerinden bu tesislerin yıl boyunca faaliyette kalmalarını sağlayabilirler. Ülkemizin av turizmi olanakları kontrolsüz avcılık, sulak alanların kurutulması, tarım alanlarında kullanılan zirai ilaçlar ve avcılıkta kullanılan silahların modernleşmesi gibi nedenlerden dolayı azalmakla birlikte yine de önemli bir potansiyele sahiptir.

Kontrolsüz avcılığın neden olduğu yabani hayvanların sayısının azalmasını önlemek ve sayılarını arttırmak için "Koruma ve Üretim İstasyonları" tesis edilmiştir. Yaban keçisi, alageyik, karaca, turaç, sülün, geyik, çatal boynuzlu dağ keçisi gibi av hayvanları bu istasyonlarda üretilmektedir. Bu arada Orman Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı "Av Turizmi" yönetmenliğini birlikte hazırlayarak ülkemizdeki av turizminin esaslarını belirlemişlerdir. Örneğin av turizmi alanında faaliyet gösterecek seyahat acentalarının "av turizmi yetki belgesi" almaları, av turlarında "belgeli av organizatörü" bulundurmaları ve avcılarının "avladıkları hayvan başına" belli bir ücret ödemeleri zorunluluğu getirilmiştir. Bu uygulamanın hayata geçirilmesiyle birlikte ülkemiz ilk defa av turizminden gelir elde etmeye başlamış ve 1981 yılında ilk düzenli av organizasyonu Antalya Düzlerçamı ormanında gerçekleştirilmiştir. Bu ilk uygulamanın ardından 1984-85 av mevsiminde Artvin ve Hakkari illerinde de av izni verilmiştir.

Av turizminin uygulandığı iki önemli saha olarak karşımıza Doğu Karadeniz Bölümü ile Akdeniz Bölgesi çıkarken, en fazla avlanan hayvanlar olarak yaban keçisi, yaban domuzu, ayı, çatal boynuzlu dağ keçisi, vaşak ve kurt karşımıza çıkar.

Av turizmi, katılan yabancı turistlerin harcamalarının yüksek miktarlara ulaşması, tatil turizmi sezonunun dışında yapılması, turizm seçeneklerini arttırması ve en önemlisi de ülkemizin bu alandaki olanaklarının fazla olması gibi nedenlerden dolayı üzerinde önemle durulması gereken bir alternatif turizm şekli olarak karşımıza çıkar.

Ülkemizin sahip olduğu doğal imkanların yarattığı diğer bir turizm olanağını akarsular meydana getirir. Son yılların gözde spor aktivitesi olan rafting, debisi nisbeten düzenli, hızlı akışlı, büyük düşüşler içermeyen ve çevresinde çekici beşeri olanakların bulunduğu akarsularda yapılan bir faaliyettir. Akarsu turizmi ülkemizde ilk kez Çoruh nehrinde yapıldıktan sonra diğer akarsularımız da bu turizm şekline sahne olmuştur.

Gelecekte bu turizm şekline olan talebin daha da artması beklendiği bu aktivite tamamen doğal şartlarda yapıldığından ve çevre kirliliğine neden olmadığı gibi akarsuyun içinden aktığı yörenin doğal güzelliklerini ön plana çıkardığından, doğa ve macera sever turistlerin ilgisini çekmeye devam edecektir. Diğer taraftan, rafting yapılabilen akarsularımızın önemli bir üstünlüğünü de yaz mevsiminde bile bu sporun uygulanabilme imkanının bulunmasıdır. Halbuki özellikle Avrupa ülkelerindeki uygulama ancak kış aylarında yapılabilmektedir. Yaz mevsiminde serin sulara 7 ile 70 yaş arasındaki her sağlıklı insanın yapabileceği bu spora olan ilgi büyük bir hızla artmaktadır. İlk rafting uygulamasının Çoruh nehrinde yapılmasına ve bu turizm şeklinin bu akarsu vasıtasıyla tanınmasına rağmen, ülke genelinde, özellikle de Batı Akdeniz'deki akarsular, akarsu turizminin en yaygın olarak uygulandığı alanlardır. Başta Köprüçay olmak üzere, Dalaman, Manavgat, Alaraçay, Dim ve Göksu nehirleri bu turizm şekline açikken, Melendiz, Fırtına ve Fırat nehirleri de turizmdeki bu yeni akımdan etkilenmiş ve sularında rafting botları yüzmeye başlamıştır.

Akarsuların, akış hızı ve debisi, yatağının genişliği ve yönü, şelaleleri ve girdapları gibi özellikleri akarsu turizmi için uygun olup olmadıklarını ortaya koyarken, onların zorluk derecelerinin saptanmasına da yardımcı olur. Altı farklı zorluk derecesine ayrılan akarsularda rafting yapabilmek için uyulması gerekli bazı şartları da içerir. Her şeyden önce akarsu yatağının çeşitli taşkınlar veya seller nedeniyle botların güven içinde yol almalarını önleyecek yabancı unsurlardan temizlenmesi, her botta o akarsuyu iyi tanıyan bir rehberin bulunması ve onun talimatlarına mutlaka uyulması, raft sırasında giyilmesi zorunlu olan kask, canyeleği gibi giysilerin ihmal edilmemesi önemlidir. Ayrıca bu turizm kolunda faaliyet gösterecek seyahat acentalarının iyi yetişmiş rehberlerle çalışmaları, kullandıkları malzemenin seçiminde titiz davranmaları, aslında tehlikeli olabilecek bu sporun kolay ve güven içinde yapılabilmesi için vazgeçilmez unsurlardır.

Ülkemiz topraklarının yaklaşık %20'sini meydana getiren karstik araziler eriyebilme özelliklerine bağlı olarak mağaraların oluşumuna, dolayısıyla da mağara turizmine imkan tanırırlar.

Kalsiyum karbonattan oluşan kireçtaşı, magnezyum karbonattan meydana gelen dolomit yüzey sularındaki zayıf asitler tarafından eritilerek, mağara oluşumuna neden olurlar. Genellikle yüzeyden itibaren 10 ile 1000 m'ler arasında bulunurlar. Mağaranın içindeki sarkit ve dikitlerin varlığı onların turizmde değerlendirilebilirliğini ortaya koymaktadır. Sarkit ve dikitlerin oluşu ise damla sıklığına, düşen damlalardaki kalsiyum karbonat (CaCO_3) yoğunluğuna, sudaki karbondioksit basıncının artışına, mağara havasındaki CO_2 basıncı artışına ve sıcaklığa bağlıdır.

Ülkemizdeki mağara sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte yapılan tahminler 25.000 civarında olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak bu mağaraların pek azının speleolojik araştırılması yapıldığından, çok farklı amaçlarla kullanılabilme imkanı

bulunan mağaralardan turizm amacıyla değerlendirme imkanı bulunanların ortaya çıkartılması çok önemlidir. Çünkü bugüne kadar turizme açılmış mağara sayımız 9 tanedir. İnsuyu mağarası-Burdur, Damlataş mağarası-Alanya, Cennet, Cehennem ve Narlıkuyu mağaraları-İçel, Köşekbüktü mağarası-İçel, Eshab-ı Kehf mağarası- İçel, Karain mağarası-Antalya, Yarımburgaz mağarası-İstanbul, İndere mağarası-Tokat, Buzluk mağarası-Elazığ. Görüldüğü gibi turizme açık mağaralarımız ülke geneline yayılmış durumdadır ve mağara potansiyelimizin çok küçük bir kısmının değerlendirildiği açıktır.

Kuşkusuz yalnızca mağara varlığı, mağara turizminin yapılabilmesine olanak tanımaz. Mağaranın içinin ve çevresinin turistlerin mağarayı kolayca gezip görebilmeleri ve yorgunluklarını atabilecekleri mekanların da bulunması zorunludur. Örneğin mağara içinin aydınlatılması, içinde gezinti yollarının hazırlanması, gerektiğinde bazı katlar ve salonlar arasında geçişlerin sağlanması, seyir teraslarının oluşturulması ve havalandırmanın sağlanması gibi. Mağara dışında da yapılması gerekenler arasında herşeyden önce ulaşım imkanının sağlanması, otopark, kır kahvesi ve alış-veriş mekanlarının tesisi, imkanların ölçüsünde piknik alanlarının oluşturulması mağaranın turistik çekiciliğini artıracak faktörler arasında belirtilebilir.

Yukarıdaki açıklamaların doğrulayacağı gibi bu hizmetlerin götürüldüğü mağaralar en fazla ziyaret edilenlerdir. Burdur'daki İnsuyu mağarası, Burdur-Antalya yolunun hemen kenarında ve Antalya'ya giden turistlerin ulaşım güzergahı üzerinde bulunduğundan en fazla ziyaret edilen mağaralardan biridir. Benzer olayı Alanya'daki Damlataş mağarasında da görmek mümkündür. Damlataş mağarası Alanya kent merkezine çok yakın bir noktada ve deniz kıyısına yakan bir mevkiye bulunmanın avantajıyla turistlerin sıkça ziyaret ettiği mağaralar arasında yer alır. Yine önemli bir turistik merkezin biraz dışındaki Karain mağarası ise insanlığın yerleşme tarihinde çok önemli bir yeri olmasına rağmen Damlataş veya İnsuyu mağaralarına göre daha az ziyaretçi çekmektedir.

Dengeli ve sürekli turizm düşüncesinin yansıması olarak turizmde telaffuz edilmeye başlanan yeni bir kavram da "Eko Turizm"dir. Bu düşüncenin temelinde insanların tatil ihtiyaçlarını giderirken, gelecek nesillere karşı olan sorumluluğunun hatırlanması ve bu doğada, onların da haklarının bulunduğu unutulmamasıdır. Eko turizm çevre ile uyum içinde sürdürülen, ondan faydalanan ancak ona zarar vermeyen bir tarz olarak düşünülmelidir. Turizmin çeşitlendirilmesi bağlamında değerlendirilebilecek diğer bir olanak da milli parklardır.

Ülkemizin tarihi, doğal, kültürel ve rekreasyonel kaynaklarının koruma altına alınıp, gelecek kuşaklara aktarma düşüncesi milli parkların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Alanı en az 1000 hektar olan biyolojik, jeolojik, morfolojik, doğal özelliklere ve güzelliklere sahip tabiat varlıklarının korunması, özgün karakterinin bozulmadan, flora ve faunasıyla birlikte korunması ve turistik tesislerle desteklenerek hizmete açılıp, ziyaretçilerin doğal ortam içinde serbestçe dolaşarak, enerjilerini yenilemeleri ve rekreasyonel, kültürel ve eğitim gayesiyle yararlanmasına izin verilen sahalardır. Ancak olayın her aşamasında, doğal zenginliklerin kültür tesisleriyle tam bir uyum içinde bulunmaları ve koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi kaçınılmaz olarak zorunludur.

Bir doğa parçasının dünyada ilk kez 1872 yılında ABD’de milli park statüsünde koruma altına alındığı bilinir. Ülkemizde bu konudaki ilk çalışmalar ise 1950 yılında başlamış ve 1958 yılında ilk milli parkımız olan “Yozgat Çamlığı” olarak ilan edilmiştir. Yozgat Çamlığı milli parkını aynı yıl açılan “Karatepe Aslantaş” milli parkı izlemiştir.

Milli parklarımız arasında Kuşçenneti milli parkı, Avrupa konseyi Tabiat ve Tabiat Kaynaklarını Koruma Konseyi tarafından en iyi korunan sahalara verilen ve her 5 yılda bir yenilenen A sınıfı diplomasıyla 1976, 1981,1986, 1991 ve 1996 yıllarında ödüllendirilirken, Göreme tarihi milli parkımız, UNESCO tarafından “Dünya Kültür Mirası” listesine dahil edilmiştir.

Uluslar, gelecek nesillere yalnızca çağımızın modern ürünleri olan batonarme yapıları değil, insan eli ile bozulmamış doğal çevreyi de bırakmayı düşündüklerinden oluşturulan milli parkları 1960’larda yaklaşık 500 000 kişi ziyaret ederken, tabiat parkı ve orman içi dinlenme yerleri de dahil edildiğinde 15 milyondan fazla insan yararlanırken, bu yörelerdeki 5000 çadır kapasiteli kampinglerden yararlananların sayısı da 1 milyon kişiden fazladır¹.

Çarpık şehirleşme, sanayileşmenin neden olduğu çevre sorunları, teknolojik alandaki değişimler ve gelişmeler, bireylerin gittikçe monotonlaşan hayat şartları, şehir içindeki ve yakınlarındaki yeşil alanların ihtiyaca cevap vermemesi gibi olumsuzluklar insanların yeşil alanlarda dinlenme ve eğlenme ihtiyaçlarını milli parklar yoluyla karşılamasını gerekli kılmaktadır. Bunlar dışında sosyal ve kültürel özellikleri de bulunan milli parklar ve benzer yerler yoğun bir talep ile karşı karşıya kalmışlardır.

Ülkemizin milli parklarının bölgelere göre dağılımına baktığımızda Karadeniz ve Akdeniz bölgeleri ağırlıklı olmak üzere bütün bölgelerimizde karşımıza çıktığını ve milli parkların daha çok ormanlık alanların bulunduğu bölgelerde yoğunlaştığı anlaşılır. Bunun önemli bir nedeni de milli parkların orman bakanlığı tarafından ilan ediliyor olmasında aramak gerekir. Buna rağmen 31.08.1994 tarihinde ülkemizde ilk defa bir mağaranın (Altınbeşik Mağarası) milli park statüsünde korunma kararının da aynı kurum tarafından alındığını belirtmek gerekir.

Milli parkların ancak kullanılmalari durumunda gerçek bir anlam ifade edeceğinden, bu alanlarda korunan değerlerin belli bir plan dahilinde insanların hizmetine sunulması ve her bir milli parkın bünyesinde bulunan kültürel veya doğal güzelliklerin insanlar tarafından paylaşılması, bu değerlerin bir taraftan daha iyi anlaşılmasına, diğer taraftan da daha iyi korunmasına yol açması beklenir. Ayrıca günümüz şartlarının doğurduğu stresli ortamlarda çalışan insanların kendi elleriyle oluşturduğu hayat şartlarına dayanamadığı ve tatillerinin en azından belli bir bölümünü doğal ortamlarda geçirme isteklerine cevap verebilecek uygun ortamlardan biri olarak da milli parklar karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizin doğal imkanların turizmde değerlendirilmesi gayesiyle termal kaynakların ayrı bir önemi bulunmaktadır. İnsanların sürekli yaşadıkları mekanlar dışına sağlık nedenleriyle yaptıkları seyahatlerin oluşturduğu bu turizm şeklinin diğer alternatif turizm olanaklarından ayrılan en önemli farklılığı bu turizm şekline katılanların uzun süreli konaklamalarıdır.

¹ "Turizmde Milli Parklar", 1994, *İpek Yolu Dergisi*, Sayı: 7, s. 25, Ankara.

Araştırmalar, kaplıcalardan yararlanmanın M.Ö. 2000 yıllarına kadar indiğini, Yunan, Roma ve Bizans dönemlerinde önemini koruduğunu, Anadolu'nun Selçuklular tarafından ele geçirilmesiyle birlikte, kaplıca tesislerine sahip çıkılıp, geliştirildiği; Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise Bursa'nın bir kaplıca şehri niteliğini kazandığını ortaya koymaktadır.

Türk halkının yaylaya çıkma geleneği bulunduğu gibi tarihin hemen her döneminde şifalı suların yararlanmayı ihmal etmediği de bir gerçektir.

Önemli kırık hatlarının fazla sayıda bulunduğu ülkemizde, bu fay hatlarına, volkanik, çökel ve başkalaşım kayaçlarının varlığına bağlı olarak önemli sayıda sıcak su kaynağına sahip olduğu bilinir. "Sayıları kesin olarak bilinmemekle birlikte şimdiye kadar araştırılması yapıp, tanımlanan şifalı kaynakların sayısı 1300 civarında olduğu tahmin edilmektedir"².

Günümüzde kaplıcaların bir kısmı fiziksel rahatsızlıkların, bir kısmı da zihinsel yorgunlukların giderilmesinde değerlendirilerek, modern tıbbın hizmetine girmiştir. Böylece doğanın, insan sağlığını tedavi edici kaynakları olarak kaplıca, banyo, iklim ve içme merkezleri yalnız hastaların değil, sağlıklı bireylerin de ilgi alanına girmiştir.

Termal kaynaklardan yararlanma ancak o kaynağın bulunduğu yerde mümkün olduğundan bu şifalı kaynakların kendilerini iyi edeceğini düşünen veya doktorlar tarafından önerilen insanların yarattığı hareket termal turizm kavramının gelişmesine neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemleri hastaların termal tedavi masraflarını üstlenerek, onların sağlıklı birer birey olmalarında rol oynarken, diğer taraftan termal turizmin gelişmesine imkan tanımış olurlar. "İstanbul Üniversitesi Tıbbi Ekoloji ve Hidrobiyoloji Anabilim Dalı uzmanlarınca yapılan bir araştırmaya göre, Almanya'ya 4 milyon, Macaristan'a 10 milyon ve Japonya'nın yalnızca bir kentine yılda 13 milyon civarında yabancı turist kaplıca tedavisi için gelmektedir"³.

Uluslararası Kaplıcalar Birliği (FITEC) 'ne göre "bir litresinde en az 1 kg/eriyik halde mineral veya karbondioksit gazı bulunan sulara maden suyu, ayrıca sıcaklığı 20°C'nin üzerinde bulunan maden suları sıcak maden suyu (termal) olarak kabul edilir"⁴.

Alp orojenezini üzerinde yer alan ülkemizdeki 1300 civarındaki kaplıcaların sıcaklığı 20°C ile 110°C arasında değişirken, debileri 2 lt/sn ile 500 lt/sn arasında olup, kaynak zenginliği açısından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alır.

Sıcaklığı, tadı, rengi ve kokusu normal içme suyundan değişik, yeraltından doğan ve genel olarak banyo yaparak, değerlendirilen sulara şifalı su veya çermik denir. Üzerine bina yapılarak kullanılan şifalı sulara kaplıca, herhangi bir tesis yapılmadan kullanılanlara ise ılıca adı verilir.

Kaplıcalar genel olarak romatizma, iştahsızlık, kadın hastalıkları, bağırsak hastalıkları, safra kesesi, böbrek hastalıkları, cilt hastalıkları, ruhi bunalımları ve depresyonları tedavi edici özellikleri sahip olmakla birlikte, insan bünyesini dinlendirmek ve sağlığını korumak amacıyla da değerlendirilebilirler. Sağlıksız toplumlarda meydana gelen işgücü ve üretim kayıplarıysa artmaktadır. Almanya, Fransa

² Erguvanlı, K., Erdoğan, Y., 1987, *Yer altı Su Jeolojisi*, İTÜ yayını, s. 339, İstanbul.

³ Kozak, N., 1992, Termal Turizm İşletmeciliği, *Anatolia Dergisi*, Sayı: 29-30, s. 33, Ankara.

⁴ Ülker, İ., 1988, *Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Kaplıca Planlaması*, Sf. 21, Ankara.

ve Japonya gibi gelişmiş ülkeler halkın sağlığını koruyarak, bu olumsuzluklardan en ez etkilenme yolunu bulmuştur. Bu amaç doğrultusunda termal kaynaklardan azami ölçüde faydalanılmaktadır. İşte bu noktada kaplıcaların turizm alanındaki önemleri gündeme gelmektedir. Yapılan hesaplamalar termal kaynaklarımızın günde yaklaşık olarak 1 milyon kişinin faydalanmasına müsait olduğunu ortaya koymaktadır.

Milli gelire olan katkısı, yarattığı istihdam olanaklarıyla, ülke ekonomisindeki önemini her geçen gün arttıran turizm sektörü insan, doğa, beşeri tesisler ve sosyo-kültürel bir olgunun eseri olup, çevrenin değerlendirilmesi ve korunmasını zorunlu kılmaktadır.

Termal kaynakların bulunduğu yerlere seyahat etmek, tedavi amacıyla bir süre konaklamak, kür merkezlerinde bir süre tedavi olmak veya dinlenmek, sağlık turizmi hareketinin doğmasına neden olmaktadır. Bu tesislerdeki tedavi süresinin ortalama olarak üç haftalık bir periyod içinde yapıyor olması termal tesislerin önemini arttıran bir olgudur. Çünkü diğer turizm şekillerinde konaklama süresi oldukça kısadır. Ancak kaplıca merkezlerindeki uzun tedavi süresi termal kür merkezlerinin diğer turistik konaklama tesislerinden farklı özellikler taşımasına neden olmaktadır.

Ülke düzeyinde yapılan incelemeler, termal turizmde değerlendirilebilecek 40 tane kaplıca saptanmış olup, bunların 17 tanesi turizm merkezi olarak ilan edilmiştir. Ancak şu da bir gerçektir ki, kaplıcaların bulunduğu alanlardaki alt yapı olanakları ve tesisler nitelik ve nicelik olarak yeterli olmayıp, bu tesislerde çalışacak uzman sağlık personelinin yetersizliği de dikkate alınmalıdır.

Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgesi almış tesislerin yatak kapasiteleri 7 896 ve yerel yönetimlerin çalışma izni verdiği 11 516 yatak sayısı bulunmaktadır. Ancak bu tesislerin önemli bir kısmında Avrupa standartlarının altında hizmet verilebilmektedir. "Ülkemizde 190'ın üzerinde işletilen kaplıca tesisi bulunmasına rağmen, muhtemel yatak kapasitesi 35 000 dolaylarındadır. Ancak bu yatak sayısı kaplıca, oteller, moteller, kısmen de pansiyonları ve çadırları kapsadığından niteliği standartların çok altındadır"⁵.

Yapılan çalışmalar ülke nüfusunun yaklaşık %12'sinin kaplıcalara gittiğini ortaya koymaktadır⁶. Ancak uluslararası standardın düşük olması nedeniyle Sivas'taki sedef hastalığının tedavi edildiği dünyaca ünlü balıklı çermiğin bile layık olduğu talebe henüz kavuşmadığını ortaya koymaktadır. Oysa modern bir tesiste "Balneo-terapinin su evsafına uygun olması, klima-terapi, güneş-terapi, açık hava-terapi, termo-terapi, ışın-terapi, inhalasyon-terapi, çamur banyosu, kapalı ve normal su havuzlarının bulunması, otel odalarındaki banyolarda termal su bağlantılarının bulunması, spor imkanlarının bulunması"⁷ gibi özelliklere sahip olmak gereklidir.

Sağlık turizmi kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir olanağı da deniz suyu meydana getirmektedir ki, deniz kürlerine thalassotherapie adı verilmektedir.

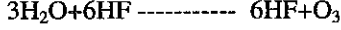
Deniz suyunun içindeki eriyik, mineral ve tuzlar, deniz suyuna maden suyu niteliğini kazandırırken, sıcaklığı 20°C'ye ulaşır veya ısıtılırsa kaplıca suyu niteliğini kazanır.

⁵ Özbek, T., 1991, "Dünyada ve Türkiye'de Termal Turizmin Önemi", *Anatolia Dergisi*, Sayı:17-18, Sf. 20, Ankara.

⁶ a.g.e.

⁷ Turizm Bakanlığı, 1993, *Sağlık Turizmi ve Turizm Sağlığı*, Sf. 19, Ankara.

Deniz suyu ile sürekli olarak temasta bulunan deniz havası, buharlaşma sonucu deniz suyuna doyar, böylece deniz suyu bileşimindeki flor, havadaki oksijen ile reaksiyona girerek, ozon oluşturur.

İndirgen özelliği bulunan ozon, bu özelliği ile deniz havasındaki kirleticileri indirgeyerek, deniz havasının doğal yolla temizlenmesine neden olur.

Litresinde 34-36 gr eriyik, mineral ve tuz bulunduran deniz suyu deniz kürleri uygulamaları için yeterli niteliklere sahiptir. Bu veriler ise özellikle Akdeniz ve Ege denizi için son derece uygundur. Üstelik bu kıyılardaki deniz turizmüne bağlı olarak kurulmuş tesisler, bünyelerinde yapacakları küçük değişikliklerle aynı zamanda bir termal merkez olarak faaliyetlerine yıl boyunca devam edebilirler.

Sağlık turizminin uygulanabileceği diğer bir alanı da plajlar oluşturmaktadır. Anorganik partiküllerden oluşan kum tanecikleri, çeşitli boyutlarda ve farklı minerallerden oluşur. Kumun ısı tutma kabiliyeti, ısı iletme gücüyle ters orantılıdır, yani çabuk ısınır ve çabuk soğur.

Kuma tedavi edici özelliğini ısı iletici, ısı tutucu, ışık absorbe edici ve yansıtıcı, kalibre, organik bileşimi, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri, radyoaktivite ve hava geçirgenliği gibi özellikleri kazandırır.

Kum banyosuna giren bir kişi başı dışarıda kalacak bir şekilde kuma gömülür. Kum sahip olduğu ısıyı bedene aktarırken, bir yandan da güneş enerjisini alır. Sıcak ve kuru olan kum taneleri belli bir oranda hava sirkülasyonuna izin verirken, terin emilmesine de olanak sağlar. "Bu özelliği ile kum banyosu sauna ile eşdeğer özelliktedir. Tedavide kullanılan kumun sıcaklığı 52-55°C'ler arasında bulunmalıdır. Kum dışarıdan ısı verilerek ısıtılmıyorsa 20-60 dakika boyunca , ısı vermeye devam eder".

Sağlık turizmi kapsamında değerlendirilebilecek diğer bir potansiyel de mağaralarda gizlidir. Mağara havasının özellikleri arasında, allerjiye sebep olanlar dahil, hava kirliliğine neden olan bütün kirleticilerden arınmış olması dikkat çekicidir. "Spaleoterapi amacıyla değerlendirilebilecek bazı mağaraların içindeki havanın temizliği, trafikten uzak, açık denizlerde ve 4 000 m yükseklikte bulunan havanın temizliğine eşdeğerdir"⁸. Ülkemizdeki mağaraların içindeki morfolojik özelliklerine bağlı olarak değerlendirildiği dikkate alındığında görsel zenginlikten mahrum bazı mağaraların bu amaçla kullanılabilirlerdir. Bunun somut örneğini de Alanya'daki Damlataş mağarası oluşturmaktadır ve astım hastalarının tedavi edildiği bir mekan olarak kullanılmaktadır.

İklim kürleri veya klimatherapie sağlık turizminin diğer bir elemanı olma niteliğini taşımaktadır. Ancak bu kürler tek başına uygulanmaktan çok, genellikle kaplıca, deniz ve kum kürlerinin tamamlayıcısı olma özelliğine sahiptir. "Herhangi bir yörenin ikliminin insan sağlığı için olumlu özellikler taşıdığını belirtebilmemiz için aylık ortalama sıcaklık değerlerin 20-32°C'ler arasında, havadaki bağıl nem miktarının %30-70, güneşli günler sayısının aylık ortalamasının en az 10, kapalı günlerin ise en fazla 10

⁸ Akyokuş,A., Armen,M.İ., Coşkun,N, 1985, "Mağara Tedavisi ve Antalya Yöresi Mağaraları", *Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sf, 2-3, Antalya.

olması, ortalama rüzgar hızının 6 m/sn'den daha az bulunması gerekir"⁹. İklimin insan sağlığı üzerindeki olumlu etkileri genellikle 2 000 m' ye kadar devam eder. İklim kürlerinin dağlık-ormanlık sahalarda, bu yörelere özgü ışık, ısı, nem, hava basıncı ve sürekli yenilenen temiz hava koşullarıyla ilgilidir. İşte bu özelliklerdir ki, genelde kırsal turizmin, özelde yayla turizminin varlığına ve devamlılığında rol oynayan etmenlerdir.

Ülkemizin diğer bir turizm potansiyelini de sulak alanlar meydana getirmektedir. Göller, akarsular, deltalar, haliçler, lagünler, sazlıklar ve bataklıklar önemli sulak alanların yayıldığı sahalardır.

Ülkemizin de imzalayarak kabul ettiği Ramsar sözleşmesine göre; uluslararası öneme sahip sulak alanları saptamak, envanterini çıkartmak, koruma, ekolojik dengesini izleyerek, olası tehditleri ortadan kaldırmak, koruma-kullanma prensibi içinde değerlendirme yükümlülüğüne girmiştir.

Avrupa'da yaşayan yaklaşık 500 kuş türünün 430'u ülkemizde yaşama şansını bulabilmiş olması, sulak alanlarımızın zenginliğinin önemli bir göstergesidir. Ayrıca Türkiye göçmen kuşların önemli göç yolları üzerinde yer almaktadır. Bunlardan birincisi Doğu Avrupa'nın kuzeyinden başlayıp, İstanbul boğazını takiben Akdeniz'in doğu sahillerine, oradan da Süveyş Kanalı yoluyla Afrika'ya; ikincisi, Kafkasya'dan başlayıp, Arhavi-Borçka üzerinden Anadolu'ya; üçüncüsü ise İstanbul Boğazı yoluyla Anadolu üzerinden İskenderun yakınlarındaki Belen Geçidi vasıtasıyla Afrika'ya giden yoldur.

Sultan sazlığı, Büyük Menderes deltası, Kızılırmak deltası, Göksu deltası, Beyşehir, Burdur, tuz, Van ve Manyas gölleri başlıca sulak alanların bulunduğu sahalardır. Bu sahalarda gerek nesli tükenme tehdidi altında bulunan, gerekse yalnızca bu bölgelerde konaklayan kuş türlerinin bulunması insanları onlarla ilgilenmeye itmiştir. Kuş gözlemciliği bu merakın sonucu gün geçtikçe ilgi görmekte ve yaygınlaşmaktadır. Kuş gözlemcileri ne bir zoolog ne de biyologturlar. Kuşları izleme ve tanıma isteği, onları doğal yaşam ortamlarında görüntülemek ve doğal bir ortamda bulunarak, görsel zevki yaşamak, kuşların envanterinin çıkartılmasında katkıda bulunmak, insanları kuşların doğal beslenme ve barınma alanları olan sulak alanlara çekmektedir.

Kuşları gözleme merakının sonucu, insanlar kendilerini turizm sektörünün içinde bulurlar ve turistik tesislerde konaklayıp, beslenirler. Böylece kuş gözlemciliği de turizmin bir parçası olarak, sektöre daha fazla katkıda bulunabilecek olanaklar arasındaki yerini almaktadır.

Sonuç

Türkiye, turizmden elde ettiği gelirin çok önemli bir kısmını klasik tatil turizminden sağlamaktadır. Yakın gelecekte de deniz turizmi, ülke turizminin "motoru" olma karakterini taşımaya devam edecektir. Bu gerçeğe rağmen, son yıllarda yeni bir turist tipi daha ortaya çıkmaktadır. Doğa ile iç-içe bulunmak, bozulmamış doğal ortamlarda yaşamak, bu sahalarda yaşayan insanlarla temas kurup, onların yaşayışları, kültürleri, beklentileri hakkında bilgi edinmek isteyen, gittiği yerlerde konfora ve lükse önem vermeyen, doğa sever insanların içinde yer aldığı ve zaman zaman soft turizm, bazen de eko turizm olarak adlandırılan yeni bir turizm şekli söz konusudur ve ülkemiz

⁹ Dinçel,T., 1983, "iklim, İnsan ve Sağlık", *Meteoroloji Dergisi*, Eylül 1983, Sf. 11, Ankara.

bu yeni turizm akımında değerlendirebileceği, dağları, yaylaları, akarsuları, mağaraları, ormanları, fauna ve flora olanaklarıyla zengin bir potansiyele sahiptir ve dünya turizm pazarından daha fazla pay alabilmek için bu potansiyelini devreye sokmak durumundadır. Ancak bu turizm şeklinde çok önemli bir olgu karşımıza çıkmaktadır. O da kullandığımız turizm olanaklarımızın bozulmadan sürdürülebilirliğini sağlamak zorunluluğudur.

KAYNAKÇA

- AKSEN, A., 1978, Türkiye’de Ulusal Parklar, Açık hava Rekreasyonu Yönünden Sorunları, İstanbul.
- AKGÜN, N., 1983, “İklim Parametrelerinin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri”, Meteoroloji Dergisi, Eylül 1983, Ankara.
- AKYOKUŞ, A., ARMEN, M.İ., COŞKUN, N., 1985, “Mağara Tedavisi ve Antalya Yöresi Mağaraları”, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Antalya.
- ARISAL, T., 1991, “Termal Suların Sağlık Alanında Kullanımı”, Anatolia Dergisi, Sayı:17-18, Ankara.
- ARMEN, M., 1988, “Kum Banyosu”, Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Cilt:V, S.3, Antalya.
- AYGEN, T., 1984, Türkiye Mağaraları, İstanbul.
- BADELON, B.F., 1990, “Deniz Tedavisi” Fransız-Türk Turizmi Geliştirme Kollokyumu, İstanbul.
- BAKIRCI, M., 1990, “Türkiye’de Av Turizmi”, Turizm Dünyası, İstanbul.
- BAYER, Z., 1967, “Milli Park Anlama ve Tabiatı Koruma Bakımından Önemi”, Milli Parklar ve Tabiatın Korunması Semineri, Ankara.
- BUTLER, R.W., 1990, “Alternatif Turizm”, Journal of Travel Research.
- ÇEVRE BAKANLIĞI, 1994, Türkiye’nin Kuş Cennetleri, Ankara.
- DİNÇEL, T., 1983, “İklim, İnsan ve Sağlık”, Meteoroloji Dergisi, Eylül 1983, Ankara.
- DOĞANER, S., 1993, “Köyceğiz-Dalyan Çevresinde Eko Turizm”, Turizm Yılı 1994, Ankara.
- DUBİN, M., LUCAS, E., 1989, Trekking in Turkey, Hong Kong.
- ECER, R., 1994, Doğu Karadeniz Bölgesi Orta ve Doğu Akdeniz Bölgeleri Akarsu Turizmi, Ankara.
- ERKAN, F., 1988, “Düzlerçamı, Yabankeçisi, Alageyik Koruma ve Üretme Sahası”, Yörelimiz Dergisi, Ankara.
- EVİRGEN, M., Muzaffer, O., 1992, Turizm ve Çevre Değerleri Açısından Sulak Alanların Ülkemiz İçin Önemi ve Eber Gölü, Anatolai Dergisi, 3/25-26, 30-31, Ankara.

- GÜLDALI, N., LÜTFİ, Ö., 1983, Mağaraların Oluşumları, Gelişimleri ve Ekonomik Olanakları, Bilim Teknik Dergisi, Sayı:186, Ankara.
- KAHRAMAN, N., 1978, Türkiye’de Sağlık Turizmi, Ankara.
- KİRİZOĞLU, İ., 1980, “Türkiye’de Yaban Hayatı Yaşam Ortamlarının Korunması ve Ekolojik Dengenin Bozulması Nedenleri”, Tabiat ve İnsan Dergisi, S.13-14-18, Ankara.
- RAUHE, W. J., 1992, “Soft Tourism: Empowering Cities For Community Sustainability”, Architecture Of Soft Tourism, İstanbul.
- SANCAR, H. F., 1991, Sürdürülebilir Kalkınma ve Turizm, TÇSV Yayını, Ankara.
- SUN, İ., 1992, “High Plateau Tourism: An Example For Soft Tourism”, Architecture Of Soft Tourism, İstanbul.
- TARIM ORMAN VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI, 1985, Milli Parklar Av ve Yaban Hayatı, Ankara.
- TUNCEL, M., DOĞANER, S., 1992, “Kütahya’da Kaplıca Turizmi”, Ege Üniversitesi, Coğrafya Dergisi, Sayı:6, İzmir.
- TURİZM BAKANLIĞI, 1992, Türkiye’nin Speleolojik Olanakları-1, Ankara.
- ÜLKER, İ., 1978, Kaplıca, Deniz ve İklim Kütrlerinin Temel Yöntemleri, Türkiye’nin Kaplıca Deniz, İklim Olanakları ve Kaplıca Planlamasına Bir Yaklaşım, Ankara.
- ÜLKER, İ., 1983, Dağ Turizmi ve Kış Sporları, Ankara.